

УДК 343.34

О. О. Дудоров,

докт. юрид. наук, проф., проф. кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка;

Калмиков Д. О.,

канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри економіко-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ, БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА, БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ: ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ

Розглядається співвідношення видів безпеки, які виступають родовими об'єктами злочинів, передбачених розділами IX, X і XI Особливої частини КК України. Позначені проблеми кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти загальної громадської безпеки, безпеки виробництва і безпеки руху та експлуатації транспорту, на розв'язання яких мають спрямовуватись зусилля доктрини.

Ключові слова: громадська безпека, тероризм, злочинна організація, зброя, безпека виробництва, безпека руху та експлуатації транспорту.

Під час аналізу положень КК України 1960 р., а також у період підготовки та обговорення різних проектів нового КК України в юридичній літературі неодноразово вказувалось на нагальну потребу об'єднання норм про відповідальність за **злочини проти громадської безпеки** в окремий розділ Особливої частини КК¹. Цю прогресивну ідею було реалізовано у вигляді розділу IX Особливої частини КК 2001 р. Злочини, норми про які розміщені у цьому розділі, посягають на стан захищеності суспільства від різноманітних джерел підвищеної небезпеки і, порушуючи безпечні умови життєдіяльності,

¹ Див., наприклад: Тихий В. П. До розробки нового кримінального законодавства про охорону громадської безпеки // Правова система України: теорія і практика : тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції (Київ, 7–8 жовтня 1993 р.). – К., 1993. – С. 449–450.

спричиняють загибель людей або інші тяжкі наслідки (створюють загрозу настання таких наслідків) для невизначеного кола людей, усього суспільства.

Разом із тим чимало новел, що знайшли відображення у зазначеній структурній частині КК, викликали дискусію у кримінально-правовій доктрині. Так, до числа спірних варто віднести питання про назву розділу IX Особливої частини КК і, відповідно, про найменування розглядуваних злочинів. Вирішуючи це питання, вважаємо за доцільне виходити з того, що норми про відповідальність за злочини проти безпеки виробництва і безпеки руху та експлуатації транспорту як спеціальних видів громадської безпеки² утворюють самостійні розділи КК України. Якщо у розділах X і XI Особливої частини КК йдеться про злочинні порушення, відповідно, виробничої і транспортної безпеки, то у розділі IX – про кримінально карані посягання на загальну громадську безпеку (безпеку для всіх). Тому заслуговує на підтримку пропозиція уточнити назву цього розділу, виклавши її в такій редакції: «Злочини проти загальної громадської безпеки»³.

Переходячи до проблематики окремих кримінально-правових заборон, присвячених вказаним злочинам, відзначимо, що чи не найбільше нарікань у теоретиків викликає ст. 255 КК (Створення злочинної організації). Одні науковці⁴ наполягають на тому, що криміналізація цього діяння є правильним кроком законодавця, спрямованим на боротьбу з таким небезпечним явищем,

² Так вирішує проблему співвідношення вказаних видів безпеки, зокрема, В. П. Тихий (Тихий В. П. Кримінально-правові засоби забезпечення громадської безпеки // Юридична Україна. – 2003. – № 1. – С. 12.). Водночас у літературі існує й інша точка зору, згідно з якою громадська безпека не повністю включає в себе безпеку виробництва; ці поняття перетинаються за змістом: спільним для них є механізм спрямування загрози на індивідуально невизначене коло осіб, однак є низка принципових відмінностей, які не дозволяють визнавати безпеку виробництва частиною громадської безпеки (Пашенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 2004. – С. 53).

³ Див.: Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 2005. – С. 4.

Показово, що у кримінальному законодавстві Австрії, Португалії, Швейцарії і ФРН злочини проти громадської безпеки (якщо використати термінологію вітчизняного КК) носять назву загально-небезпечних злочинів.

⁴ Див., наприклад: Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 1998. – С. 6.

як організована злочинність. Інші дослідники⁵, навпаки, переконані у тому, що ст. 255 КК суперечить і завжди суперечитиме положенням ч. 4 ст. 28 КК, з чим важко не погодитися. Адже фактично у межах ст. 255 КК криміналізоване діяння, яке у Загальній частині КК (тобто за своїм загальним кримінально-правовим змістом) розглядається як форма співучасті у злочині. Як наслідок, спірністю характеризуються питання: кваліфікації злочинів, учинених у складі злочинних організацій⁶; кваліфікації заздалегідь обіцяного сприяння створенню та діяльності злочинної організації⁷; кількості учасників як об'єктивної ознаки злочинної організації⁸; кількості злочинів, які має на меті вчинити злочинна організація⁹. Надаючи пріоритет з останнього питання частині 4 ст. 28 КК¹⁰, вважаємо, що ст. 255 КК може застосовуватись лише у тому випадку, коли встановлено мету вчинення злочинною організацією щонайменше двох злочинів вказаної у законі тяжкості. Вкажемо і на те, що назва ст. 255 КК не повністю відображає зміст тих злочинних діянь, про які в ній йдеться: лише чотири перші форми злочину, караного за ч. 1 ст. 255 КК, пов'язані зі створенням та функціонуванням злочинної організації, три ж інші

⁵ Див, наприклад: Чорний Р. Л. Правові аспекти відповідальності за створення злочинної організації // Університетські записки. – 2005. – № 1–2. – С. 217–222.

⁶ Див.: Баулін Ю. В. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матеріали міжнародного науково-практичного семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.). – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 163–165; Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 279–282.

⁷ Див.: Хилюк С. Кваліфікація заздалегідь обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 6. – С. 92–96.

⁸ Див.: Марчук Є. К. Зазначена праця. – С. 11; Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х, 2003. – С. 10; Дьоменко С. В., Туркевич І. К. Проблемні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255 КК України // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матеріали міжнародного науково-практичного семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.). – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 146.

⁹ Див.: Бурдін В. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій за новим КК України 2001 року // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства) : матеріали науково-практичної конференції (Львів, 4–5 квітня 2003 р.) – Львів : ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 149–152; Навроцький В. О. Суперечності чинного кримінального законодавства та їх використання в адвокатській практиці // Адвокат. – 2003. – № 4. – С. 3–7.

¹⁰ Колізії між нормами Загальної та Особливої частин КК України мають вирішуватися шляхом надання пріоритету положенням Загальної частини. Адже її норми містять основоположні правила, які й існують для того, щоб всі норми Особливої частини КК конструювалися і застосовувалися однаково. На користь обстоюваного нами варіанту вирішення поставленого питання вказує і конституційний імператив «усі сумніви – на користь обвинуваченого», який підлягає врахуванню і при вирішенні питань матеріального права у випадку неоднозначності положень кримінального закону.

форми пов'язані з так званою сходкою як специфічною формою взаємодії кількох організованих груп або злочинних організацій. Виходячи із самої назви, вказаний захід має проходити за безпосередньої участі відповідних представників. Зважаючи на розвиток сучасних засобів комунікації, формулювання ст. 255 КК потребує уточнення з тим, щоб давати кримінально-правову оцінку «он-лайн нарадам» учасників організованих злочинних угруповань.

При аналізі складу злочину «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності» звертає на себе увагу нечіткість формулювання диспозиції ч. 1 ст. 256 КК, яка описує два різні за юридичною природою діяння, які, до того ж, об'єднані між собою за допомогою сполучника «та»¹¹. Використання останнього породжує дискусію стосовно того, чи потрібне для наявності складу цього злочину те, щоб особа вчинила і заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій, і заздалегідь не обіцяне укриття їх злочинної діяльності шляхом надання предметів, вичерпний перелік яких міститься у кримінальному законі¹². Науковці небезпідставно висловлюють сумнів у доцільності виокремлення норми про кримінальну відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності як заборони, що конкурує зі статтями 198 і 396 КК і законодавчими приписами щодо співучасті у злочині¹³.

Питання про доцільність існування у нашому КК окремої статті постає і стосовно такого традиційного злочину проти громадської безпеки, як бандитизм¹⁴. Не дивлячись на наявність у санкції ст. 257 КК вказівки на конфіс-

¹¹ Див.: Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності : монографія. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2009. – С. 83–133.

¹² Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доп. / відп. ред. С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 2005. – С. 536; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доп. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 786; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2. – С. 471.

¹³ Див.: Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. – К. : Істина, 2004. – С. 283.

¹⁴ Див.: Дремін В. Н. Банда и преступная организация: проблемы разграничения // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25–26 жовтня 2001 р.). – Х., 2002. – С. 180–182; Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 2004. – С. 4.

кацію майна, корисливий мотив немає підстав визнавати обов'язковою ознакою передбаченого цією статтею складу злочину¹⁵.

Вельми дискусійними серед проблематики кримінальної відповідальності за злочини проти загальної громадської безпеки на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки є питання, пов'язані із законодавчим забезпеченням протидії терористичним злочинам¹⁶. Хоча такі злочини, на щастя, не становлять на сьогодні для нашої країни такої ж загрози, як, наприклад, для Великобританії, Іспанії, США чи Росії, існує низка зовнішніх і внутрішніх чинників, перерахованих у Концепції боротьби з тероризмом, схваленій Указом Президента України від 25 квітня 2013 р. № 230/2013, які можуть стати підґрунтям для підвищення в Україні рівня терористичної загрози.

Якщо поки що не торкатись спірних аспектів кримінально-правової характеристики окремих терористичних злочинів, слід констатувати дискусійність співвідношення таких понять, як тероризм, терористична діяльність, тероризування, терористичний акт, злочини терористичної спрямованості і терористичні злочини. Проте, як видається, найбільшим каменем спотикання для дослідників стало питання про доцільність закріпленої у чинному КК

¹⁵ Взагалі ст. 257 КК – один із випадків колізії між статтею Загальної частини КК України, присвяченою конфіскації майна як додатковому покаранню, і санкціями конкретних статей Особливої частини КК. Як вже зазначалось, подібні колізії мають вирішуватись на користь Загальної частини, а тому якщо бандитизм було вчинено за відсутності корисливого мотиву суд згідно з ч. 2 ст. 59 КК не вправі призначити винуватому конфіскацію майна.

¹⁶ Див., зокрема: Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : монографія. – Луганськ : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2009. – 232 с.; Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму // Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених, 15 жовтня 2010 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 40–43; Ліпкан В. Щодо поняття тероризму // Право України. – 2000. – № 7. – С. 66–69; Костенко О. М. Тероризм: кримінологічні та кримінально-правові аспекти // Кримінальне право України. – 2006. – № 2. – С. 3–8; Мохончук С. М. Кримінальна відповідальність за тероризм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 1999. – 17 с.; Ємельянов В. П., Новікова Л. В., Семикін М. В. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства : монографія / за заг. ред. В. П. Ємельянова. – Х. : Кроссрод, 2007. – 216 с.; Романюк Б., Коваленко В. Щодо кримінально-правового визначення тероризму // Право України. – 2001. – № 6. – С. 71–75; Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи та терористичної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 2004. – 18 с.; Тихий В. П. Коментар до статей 258-1, 258-2, 258-3 та 258-4 Кримінального кодексу України // Кримінальне право України. – 2006. – № 11. – С. 3–15; Філенко В. В. Соціально-психологічна сутність тероризму та особливості його визначення у Кримінальному кодексі України // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2005. – № 2. – С. 249–256; Яценко С. С. Кримінально-правові заходи протидії тероризму: порівняльний аналіз кодексів європейських держав // Законодавство України. Науково-практичний коментарі. – 2005. – № 12. – С. 45–52.

України диференціації відповідальності за терористичний акт і пов'язані з ним злочини (статті 258 – 258⁵). З одного боку, законодавцю, справді, можна закинути казуїстичний виклад нормативного матеріалу, те, що самостійними злочинами визнаються окремі різновиди підбурювання, організації та пособництва у вчиненні терористичного акту, тобто діяння, які «обслуговують» останній та які і без виокремлення у КК норм про відповідальність за них розцінювались як кримінально карані (за цією логікою кримінальний закон варто доповнювати статтями, наприклад, про втягнення у крадіжку або надання допомоги при її вчиненні). З другого боку, згадана диференціація, вочевидь, є виправданою з урахуванням як положень міжнародно-правових договорів, ратифікованих Україною (передусім Конвенції РЄ про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р.), так і досвіду зарубіжного законодавця. Новітнє кримінальне законодавство інших держав зазвичай передбачає низку (комплекс) заборон, присвячених протидії тероризму¹⁷.

Законодавче формулювання, так би мовити, основного терористичного злочину – терористичного акту – є громіздким і перевантаженим зайвою інформацією¹⁸; також ст. 258 КК навряд чи виправдано встановлює однакове покарання як за власне терористичний акт, так і за погрозу його вчинення. На відміну від ст. 258² КК України, у ст. 205.2 КК РФ передбачено відповідальність за публічні заклики не до вчинення конкретного злочину – терористичного акту, а до здійснення терористичної діяльності в цілому, а також за публічне виправдування тероризму. Такий підхід узгоджується зі ст. 5 Конвенції РЄ про запобігання тероризму, в якій говориться про публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину (а не акту).

¹⁷ Так, у переважній більшості кримінальних кодексів європейських країн питанням відповідальності за тероризм присвячено більше однієї статті – від двох (зокрема, Молдова, Норвегія, ФРН) до восьми (Фінляндія), дев'яти (Грузія) і навіть десяти статей (Іспанія).

¹⁸ Про можливі шляхи удосконалення цієї кримінально-правової заборони див.: Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монографія / кол. авт.: В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін.; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2008. – С. 29–32.

За ст. 258³ КК України не можуть кваліфікуватись дії, пов'язані зі створенням і функціонуванням груп та організацій, які спрямовані на вчинення відмінних від ст. 258 КК злочинів, що, з огляду на ст. 1 Конвенції РЄ про запобігання тероризму, можуть розглядатись як прояви тероризму (зокрема, статті 112, 147, 278, 443, 444 КК України). Водночас диспозицією ст. 258³ КК охоплюється створення терористичної групи, метою якої є вчинення терористичного акту за попередньою змовою, при тому, що у ч. 2 ст. 258 КК уже передбачено посилену відповідальність за терористичний акт, вчинений групою осіб за попередньою змовою. У цьому вбачається порушення конституційного принципу *non bis in idem*. Встановлення у межах ст. 258³ КК однакового покарання, з одного боку, за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво нею, участь у ній та, з другого, за сприяння створенню терористичної групи або терористичної організації чи їх діяльності є неправильним, оскільки суспільна небезпека зазначених злочинних дій відрізняється. Відповідальність за сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації чи їх діяльності доцільно регламентувати у межах удосконаленої ст. 258⁴ КК, яка наразі визнає злочином сприяння вчиненню терористичного акту. Одним із різновидів такого сприяння є вербування особи. При цьому звертає на себе увагу та обставина, що у КК РФ відповідальність за вербування об'єднана в межах однієї норми з відповідальністю за втягнення у вчинення терористичного акту, а також за схилення до його вчинення. Така позиція видається більш вдалою порівняно з позицією українського законодавця, який чомусь передбачив відповідальність за такі діяння у різних нормах КК (ст. 258¹ і ст. 258⁴).

Ведучи мову про злочини проти порядку обігу зброї, слід відзначити загальом підтримувану доктриною¹⁹ законодавчу тенденцію до розширення як

¹⁹ Див.: Рибачук В. І. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з незаконними діяннями при поводженні зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – О., 2001. – С. 15; Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2009. – С. 53–69.

предмета цих складів злочинів, так і кола кримінально караних дій зі зброєю. З погляду забезпечення громадської безпеки, принципової різниці між різними видами вогнепальної зброї немає, у зв'язку з чим певною мірою очікуваною стала така новела, як ст. 263¹ КК України²⁰, що визнає злочинними незаконні виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї (включаючи гладкоствольну мисливську зброю), а так само незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв. У зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 31 травня 2001 р., у межах ст. 263¹ КК нещодавно криміналізовані і такі дії, як фальсифікація, незаконне видалення або зміна маркування вогнепальної зброї. Разом із тим не всі останні зміни кримінального закону стосовно зброї можуть вважатись до кінця продуманими. По-перше, нелогічною слід визнати відсутність у ст. 263¹ КК заохочувальної норми, подібної до ч. 3 ст. 263 КК. По-друге (і, мабуть, найголовніше), на сьогодні, наприклад, навіть самостійний ремонт власної законно придбаної гладкоствольної мисливської зброї і виготовлення до неї патронів (із таких компонентів, як пижі, гільзи, капсулі, дріб) можуть бути визнані злочинами та, як наслідок, каратися позбавленням волі²¹. Вказане зайвий раз демонструє нагальну потребу регламентації обігу зброї в Україні на рівні спеціального закону, на що неодноразово звертали увагу і представники кримінально-правової науки²².

²⁰ Цією статтею КК України було доповнено на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами» від 5 липня 2012 р.

²¹ Див: Ручко А. Шконка вооружений // Юрид. практика. – 2012. – № 48. – 27 ноября.

²² Див., наприклад: Фріс П. До нової ідеології зброї // Юрид. вісн. України. – 2009. – № 11; Гришук В. К. Вибрані наукові праці / В. К. Гришук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 14–20 березня. – С. 359–361; Кофанов А. Сучасне тлумачення виникнення, становлення, розвитку й обігу вогнепальної зброї // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 10. – С. 169–172; Майстренко М. М. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Львів, 2010. – С. 11–12.

Завершуючи стислий огляд проблем кримінальної відповідальності за злочини проти загальної громадської безпеки, вкажемо на відвертий нонсенс у вигляді доповнення розділу IX Особливої частини КК статтею 270¹ («Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства»). Цілком очевидно, що об'єкти ЖКГ (вони перераховані у примітці до ст. 270¹ КК), на відміну від предметів інших злочинів проти громадської безпеки, не входять до переліку джерел підвищеної небезпеки: ці об'єкти не просто не містять потенційної небезпеки, а, навпаки, покликані задовольняти повсякденні потреби їх власників, держави, суспільства. Зазначимо також, що схожі за змістом кримінально-правові заборони містяться у розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» (ст. 194 і ст. 194¹). Знищуючи або пошкоджуючи об'єкти ЖКГ, винна особа передусім спричиняє шкоду власності на такі об'єкти. З урахуванням сказаного розміщення норми про злочинні діяння щодо об'єктів ЖКГ у розділі IX Особливої частини КК навряд чи може бути визнане виправданим. Нічого, крім непотрібної казуїстики, ця новела у кримінальний закон не вносить.

Переходячи до оцінки здобутків кримінально-правової доктрини у частині характеристики *злочинів проти безпеки виробництва*, слід відзначити, що їх (здобутків) переважна більшість пов'язана з напрацюваннями В. І. Борисова. Саме цей вчений обґрунтував необхідність об'єднання норм про зазначені злочини в одному розділі (главі) Особливої частини КК України, дав системний аналіз факторів соціальної обумовленості кримінально-правових заборон, покликаних забезпечувати безпеку виробництва, сформулював родові поняття відповідних злочинів, запропонував доктринальну модель системи норм про відповідальність за посягання на безпеку виробницт-

ва²³, яка (модель) і була взята законодавцем за основу при побудові нового (невідомого КК 1960 р.) розділу Особливої частини КК України 2001 р.²⁴

Як свідчить аналіз юридичної літератури²⁵, до числа дискусійних у доктрині питань, які стосуються розділу Х Особливої частини чинного КК і на вирішення яких могли б бути спрямовані подальші зусилля доктрини, належать, зокрема, питання про: зміст родового об'єкта злочинів проти безпеки виробництва та можливі шляхи уточнення назви розділу Х Особливої частини КК України у зв'язку з визнанням такими злочинами порушень законодавства про охорону праці, які мають місце у невиробничій сфері; поширення дії заборон, розташованих у цьому розділі КК, на випадки порушень правил безпеки у зв'язку з підприємницькою діяльністю, що здійснюється без передбаченої законом державної реєстрації, без одержання ліцензії на види діяльності, що підлягають ліцензуванню, або при зайнятті забороненими видами підприємницької діяльності; розмежування складів злочинів проти безпеки виробництва; зміст понять «шкода здоров'ю потерпілого», «загибель людей» та «інші тяжкі наслідки», що вживаються у статтях 271–

²³ Борисов В. І. Основні проблеми охорони безпеки виробництва в кримінальному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 1993. – 35 с.

²⁴ Досвід України, у КК якої міститься окремий розділ, присвячений злочинним порушенням правил, що охороняють безпеку виробництва, є передовим. У кримінальному законодавстві зарубіжних країн подібні структурні підрозділи відсутні, а відповідні норми зосереджені або у розділах (главах), які встановлюють відповідальність за злочини проти громадської безпеки, або у розділах (главах), що передбачають відповідальність за злочини проти прав та свобод людини – конституційних, соціальних, трудових.

²⁵ Див.: Бахуринська О. О. Кримінально-правова характеристика порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2007. – 235 с.; Борисов В. Преступления против безопасности производства. Комментарий к разделу Х Уголовного кодекса Украины // Юрид. вісн. України. – 2001. – № 39. – 29 вересня – 5 жовтня (інформаційно-правовий банк). – С. 25–32; Борисов В., Пашенко О. Щодо родового об'єкта злочинів проти безпеки виробництва // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – № 1. – С. 133–141; Борисов В. І., Пашенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : монографія. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнячук Н. М., 2006. – 224 с.; Борисов В. І., Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія. – Х. : Юрайт, 2012. – 296 с.; Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини. – Львів : Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 16; Кримінальне право (Особлива частина) : підручник ; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. – С. 73–106; Осадчий В. І. Щодо наслідків у злочинах проти безпеки виробництва // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 жовтня 2011 р.). – Х. : Право, 2011. – С. 318–320; Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя і здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2006. – 222 с.

275 КК України, і доцільність законодавчої конкретизації цих оціночних ознак у напрямі подальшої диференціації кримінальної відповідальності і конструювання складів злочинів проти безпеки виробництва з урахуванням як інших положень КК України, так і досвіду зарубіжного законодавця; належність до потерпілих від злочину, передбаченого ст. 271 КК (Порушення вимог законодавства про охорону праці), виконавців цивільно-правових договорів на виконання робіт, осіб, трудові відносини з якими не були оформлені відповідно до вимог трудового законодавства, а так само осіб, які за чинним законодавством не можуть бути суб'єктами трудових відносин, а до суб'єктів цього злочину – будь-яких фізичних осіб, що використовують найману працю; запровадження кримінальної відповідальності рядових працівників за порушення вимог законодавства про безпеку праці, якщо це спричинило тяжкі наслідки; доцільність декриміналізації порушень правил безпеки виробництва, поєднаних зі створенням загрози життю особи чи настання інших тяжких наслідків.

У самостійний розділ Особливої частини об'єднано у КК України 2001 р. і норми, присвячені *злочинам проти безпеки руху та експлуатації транспорту*. Їх родовим об'єктом є безпека руху та експлуатації транспорту. Цей висновок впливає з назви розділу XI Особливої частини КК, в якій йдеться не про транспортні злочини взагалі, а лише про ті діяння, які пов'язані з безпекою руху та експлуатацією транспорту. Як наслідок, поза межами цього розділу залишилися норми про відповідальність за такі транспортні злочини, які мають інший родовий об'єкт (зокрема, ст. 269 і ст. 243 КК), а в доктрині спостерігається полеміка щодо кола тих заборон, які включені законодавцем у зазначений розділ КК.

Так, чимало науковців пишуть, що незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК) є злочином не проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а проти власності, у зв'язку з чим пропонують відповідним чи-

ном змінити місце розташування цієї норми²⁶. Подібна думка висловлюється стосовно передбаченого ст. 278 КК угону або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна²⁷. Заслугує на увагу пропозиція про перенесення норми про відповідальність за знищення, підроблення або заміну номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290) як такої, що безпосередньо не стосується кримінально-правової охорони безпеки руху та експлуатації транспорту, до розділу XV Особливої частини КК України²⁸. Не виключається, щоправда, інший варіант вирішення проблеми невідповідності суті кримінально-правових заборон і назви розділу XI Особливої частини КК України, а саме уточнення назви цього розділу (можлива назва – «Злочини проти безпеки руху, експлуатації, порядку користування та реєстрації транспорту»). Проблема оптимізації розділу XI Особливої частини КК пов'язана також із доктринальними пропозиціями²⁹ як декриміналізувати деякі транспортні делікти (наприклад, передбачені статтями 281, 283 і 285 КК), так і запровадити кримінальну відповідальність

²⁶ Див.: Звіряка В. А. Кримінальна відповідальність за угон транспортних засобів, попередження угонів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 1999. – С. 14; Фесенко Е. В. Ответственность за незаконное завладение транспортным средством // Закон и бизнес. – 1998. – 11 февраля; Щупаківський Р. Визначення об'єкта і предмета незаконного заволодіння транспортним засобом // Право України. – 2003. – № 4. – С. 101–102; Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2004. – С. 147–148; Мисливий В. А. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. – К., 2005. – С. 16; Іванов І. Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти : практичний посібник. – К. : ПАЛІВОДА А. В., 2008. – С. 9–13.

Водночас на цю проблему можна поглянути і з другого боку, вбачаючи суспільну небезпеку злочину, передбаченого ст. 289 КК, передусім у створенні неконтрольованого використання транспортних засобів. Незаконні заволодіння транспортними засобами нерідко здійснюються особами, які перебувають у стані сп'яніння, не знають особливостей того чи іншого транспортного засобу, в екстремальних ситуаціях тощо. Як наслідок, значна кількість дорожньо-транспортних пригод трапляється саме на тих транспортних засобах, якими незаконно заволоділи.

²⁷ Див.: Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. – С. 107–108.

²⁸ Див.: Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2004. – С. 89; Віскунов В. В. Кримінальна відповідальність за знищення, підробку або заміну номерів вузлів або агрегатів транспортного засобу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2012. – С. 6.

²⁹ Див.: Балабанов О. О. Відповідальність за порушення, які пов'язані з ненаданням допомоги на морі (кримінально-правові аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 1996. – С. 9; Гуславський В. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил експлуатації транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 1997. – С. 16; Мисливий В. А. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. – К., 2005. – С. 30–31.

за окремі діяння, включаючи залишення в небезпеці потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди і порушення правил безпеки руху та експлуатації маломірних суден.

Торкаючись проблем тлумачення і вдосконалення змісту інших норм розділу XI Особливої частини КК, відзначимо, зокрема, такі з них, як: ідея декриміналізації транспортних злочинів, побудованих як делікти створення небезпеки³⁰; кримінально-правова оцінка порушень правил безпеки руху або експлуатації метрополітену та інших видів електричного транспорту³¹; пропозиція криміналізації керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння (якщо кількість алкоголю в крові водія перевищує певний показник) або у стані наркотичного чи токсичного сп'яніння³²; встановлення причинного зв'язку як обов'язкової ознаки караного за ст. 286 КК порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами³³; пропозиція скасування ст. 286 КК України і кваліфікації передбачених нею діянь за статтями 115, 119 та 121 КК³⁴.

³⁰ Див.: Осадчий В. І. Проблемні питання відповідальності за транспортні злочини / В. І. Осадчий // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 304; Осадчий В. І. Злочини проти безпеки та експлуатації транспорту : монографія. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2011. – С. 34.

³¹ Див.: Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС України, 2004. – С. 46; Бабанін С. В. Кримінальна відповідальність за порушення чинних на транспорті правил : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 13; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. і допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 834.

³² Див.: Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння : монографія. – К. : Атіка, 2005. – С. 112–113; Матвійчук Я. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – К., 2009. – С. 4, 9–10.

³³ Див.: Дудоров О., Письменський Є. Про пошук «точок дотику» між теорією та практикою // Юрид. вісн. України. – 2013. - №№ 17–18. – 27 квіт.

³⁴ Див.: Полянський Є. Про деякі питання кваліфікації спричинення смерті в результаті грубого порушення правил безпеки дорожнього руху // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 43–45.

Ця сумнівна пропозиція уже зазнала справедливої критики в літературі (див.: Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. – С. 123).

Дудоров А.А., Калмыков Д. О. Преступления против общественной безопасности, безопасности производства, безопасности движения и эксплуатации транспорта: особенности квалификации

Рассматривается соотношение видов безопасности, выступающих родовыми объектами преступлений, предусмотренных разделами IX, X и XI Особенной части УК Украины. Обозначены проблемы уголовной ответственности за совершение преступлений против общей общественной безопасности, безопасности производства и безопасности движения и эксплуатации транспорта, на разрешение которых должны направляться усилия доктрины.

Ключевые слова: общественная безопасность, терроризм, преступная организация, оружие, безопасность производства, безопасность движения и эксплуатации транспорта.

Dudorov O. O., Kalmykov D. O. Crimes against public safety, production safety and safety of transport traffic and operation: particular issues of qualification

Correlation of types of safety that serve as generic objects of crimes under Sections IX, X and XI of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine are considered. Issues of criminal liability for committing crimes against general public safety, production safety and safety of transport traffic and operation to resolve which efforts of criminal doctrine should be directed are indicated.

Key words: public safety, terrorism, criminal organization, arms, production safety, safety of transport traffic and operation.